

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
I. OSZTÁLYÁNAK KÖNYV-
ÉS SAJTÓTÖRTÉNETI FOLYÓIRATA

REVUE DE L'ACADÉMIE HONGROISE
DES SCIENCES POUR L'HISTOIRE
DU LIVRE ET DE LA PRESSE

105. ÉVFOLYAM 1989/1. sz.

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG — COMITÉ DE RÉDACTION

KÓKAY GYÖRGY
(felelős szerkesztő)

HAVASI ZOLTÁN
(társzerkesztő)

FÜLÖP GÉZA
NAGY LÁSZLÓ
REJTŐ ISTVÁN
TARNAI ANDOR

SZERKESZTŐSÉG — RÉDACTION
1118 Budapest, Ménesi út 11—13.

Megjelenik negyedévenként

Trimestrielle

---

*Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in HISTORICAL
ABSTRACTS and/or AMERICA: HISTORY AND LIFE.*

*

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál, a Posta hírlapüzleteiben és a Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál (HELIR) 1900, Budapest XIII. Lehel u. 10/A., közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással a HELIR 215—96 162 pénzforgalmi jelzőszámára. Előfizetési díj: 192 Ft. Példányonként megvásárolható az Akadémiai Kiadónál, 1954 Bp. V., Alkotmány u. 21. Tel.: 111-010 (pénzforgalmi jelzőszám 215—11 488), az Akadémiai Kiadó *Stúdium* (1368 Budapest, Váci utca 22., tel.: 185-881), és a *Magiszter* (1052 Budapest, Városház utca 1., tel.: 382-440) könyvesboltjaiban.

A szerkesztőség legfeljebb 1 év terjedelmű és az MSZ 9651 szabványnak megfelelő kéziratokat fogad el (egy oldalon 30 sor, soronként 60 leütés, jegyzetek a főszöveg után). A tanulmányok rovatba szánt kéziratához 1 oldal terjedelmű tartalmi kivonatot is kérünk. Különlenyomatok (legkevesebb 100 példány) a Kiadóhoz címzett, de a szerkesztőséghez eljuttatott levélben rendelhetők, a korrektúra visszaküldésével egy időben.

TARTALOM

<i>Borsa Gedeon</i> : Hess nyomtatványainak papírja és kötése	1
<i>V. Ecsedy Judit</i> : Szenci Kertész Ábrahám és ismeretlen nyomtatványai	20
<i>Balogh Mihály</i> : Lappangó 1848-as kisnyomtatványok egy iskolai könyvtárban	48
<i>V. Windisch Éva</i> : Az újkori hungarikum kézirat-kataszter (HKK) munkálatairól	61

KÖZLEMÉNYEK

<i>Karácsonyi Béla—Monok István—Ótvös Péter</i> : Sylvester János saját kezű számlája 1544-ből ..	71
<i>Földesi Ferenc</i> : Adalék a „Debreceni Biblia” történetéhez	72
<i>Riczl Etelka</i> : Jankovich János versgyűjteménye (1788—1793)	75
<i>Enyedi Sándor</i> : Az Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság történetéhez II.	86
<i>Fried István</i> : „Slavica” a magyarországi német nyelvű sajtóban a reformkorban	94

SZEMLE

Szelestei N. László: Bél Mátyás kéziratok hagyatékának katalógusa. Bp. 1984. (<i>Németh S. Katalin</i>)	101
A Szüry-gyűjtemény katalógusa. Bp. 1987. (<i>V. Ecsedy Judit</i>)	101
Tótfalusi Kis Miklós. Debrecen, 1985. (<i>Monok István</i>)	103
Barlay Ö. Szabolcs: „Romon virág”. Fejezetek a Mohács utáni reneszánszról. Bp. 1986. (<i>Balázs János</i>)	104
Adalékok a 16—20. századi magyar művelődés történetéhez. Bp. 1987. (<i>Varga Imre</i>)	106
Dedinszky Gyula: A szlovák betű útja Békéscsabán. Békéscsaba, 1987. (<i>Kőhegyi Mihály</i>)	107
Potkowski, Edward: Le livre manuscrit — la société — la culture dans la Pologne du bas Moyen Age. Warszawa, 1987. (<i>Monok István</i>)	108
Griffin, Nigel: Jesuit school drama. Valencia, 1986. (<i>Kilián István</i>)	109
Wyrzens, Günther: Die slavischen und Slavica betreffenden Drucke der Wiener Mechitaristen, Wien, 1985. (<i>Ojtozi Eszter</i>)	110
Schmitt, Annelise: Deutsche Exlibris. Leipzig, 1986. (<i>Pajor Enikő</i>)	112
Verzeichnis der Zeitungen im Stadtarchiv Schwelm. Schwelm, 1987. (<i>Fried István</i>)	113

működését. A századforduló után már a Tevan Nyomda is vállalta szlovák nyelvű szöveg ki-nyomását. A két világháború között öt nyomda működött ebben a vidéki kisvárosban.

A helyismereti kutatás Békés megyében már a 18. században megkezdődött. Markovicz Mátyás, Petik Ambrus, Skolka András, Tessedik Sámuel neve fémjelzi e korai törekvéseket. Dedinszky Gyula, aki a soproni evangélikus teológia elvégzése után egy évre Helsinkibe ment tudományát kiszélesíteni, ahonnan 1928-ban tért haza, tovább gyarapítja a jeles elődök sorát. Vidéki káplánkodások után 1942-ben került Békéscsabára, ahol három évtizedig szolgált a gyülekezetet. Történeti érdeklődése korán felébredt, és felgyűjtött, kicédulázott mindent, ami keze ügyébe került. 1972-ben vonult nyugalomba, azóta folyamatosan közli kutatásainak eredményeit. Mostani könyve a szlovák betű békéscsabai útjának alapvető feldolgozása.

KÖHEGYI MIHÁLY

Potkowski, Edward: Le livre manuscrit — la société — la culture dans la Pologne du bas Moyen Age (XIVe—XVe s.). Warszawa, 1987. (Rozprawy Uniwersytetu Warszawskiego). 122 l.

Nagyjából egyidőben jelent meg Edward Potkowski könyve a *Magyar Könyvtártörténettel*, amelyben Csapodi Csaba viszonylagos részletességgel, mint a hazai könyvkultúra fénykorát mutatta be azt a kort, amelyet a lengyel szakember tárgyálul választott. A lengyel és a magyar könyvtártörténetben számos párhuzamosság van már első jegyzékszerű forrásaink is hozzávetőleg egykorúak (vö. Adam Vetulani: *Le plus ancien inventaire d'une bibliothèque polonaise*. Cracovie, 1971.) ; a most ismertetendő könyvben bemutatott korszak is a miénkéhez hasonlóan az írás és a könyv elterjedését, újfajta gyűjtemény-típusok, a bibliofília stb. megjelenését hozta. Potkowski azonban nem mondja, hogy ez volt a fénykor. Óvatosságát nyilván a megelőző korra vonatkozó források hiánya, s a következő kor dokumentumainak mássága, feltáratlansága indokolja. Az előzmények, s a könyvnyomtatás hozta változások, akárcsak vázlatoszerű felvillantásának elmaradása nem várt hiányossággal e könyvnek. E hiány persze eltörpül az erények (a módszertani következetesség, a nemzetközi összehasonlításban való megmérés, irányadó bibliográfia a nem lengyel, s részletes a lengyel szakirodalomhoz) mellett. És ha már a kötet általános értékelésével kezdtem, meg

kell említeni, hogy a nagyon hasznos, Lengyelország határainak változását mutató térkép mellett fontos lett volna egy egyházi közigazgatást ábrázoló is. E. Potkowski ugyanis nagyon is érthetően egyes káptalani gyűjtemények bemutatásakor a könyvanyag összetételét az illető káptalanhoz tartozó terület elhelyezkedésével is indokolja. Miután a kiadvány a külföldnek készült, aligha tévedek, hogy hozzám hasonlóan sokan nem tudják ezt az elhelyezkedést elképzelni.

Az első fejezetben a szerző azt a történelmi, társadalmi, kulturális hátteret mutatja be, amelyben a krakkói egyetem alapításának (1364), általában is az iskolahálózat sűrűsödésének, a prereformációs (a szerző nem használja e terminus technicust) mozgalmaknak („eretnekségek” [főleg a huszita), a kolduló-rendek elterjedése, hitviták, fordításirodalom stb.), a Lengyel-litván Uniónak (1385), részben az ennek nyomán fellendülő diplomáciai tevékenységnek, s általában a közügyek száma szaporodásának stb. következtében az írásbeliség szerepe megváltozik, kiszélesedik, s amelyet az írás technikai feltételeinek átalakulása csak meggyorsít.

A második fejezet a lengyel könyvkultúra főbb centrumai bemutatásának szentelte E. Potkowski. Rövid módszertani bevezető után részletesen tárgyalja a krakkói egyetem hatását a könyves kultúra minden ágának fejlődésére, majd néhány példát láthatunk a XV. században átlag 100–200 kötet nagyságú professzori gyűjteményekre (pl. Jan Dabrówka [megh. 1471], Andrzej Grzymala [megh. 1466]), azok tematikus összetételére. A diákok könyveiről csak néhány említés maradt fenn, ezek a 15–30 könyv birtoklását tanúsítják. Külön érdekesség, hogy a XV. század vége felé megjelennek a kölcsönzést is dokumentáló források.

A krakkói, gnienói, plocki és lwówi káptalan könyvtáráról a tárgyalt korszakból több jegyzék is fennmaradt. Ez tette lehetővé az összehasonlítást, a gazdagodás irányainak felvázolását, továbbá annak dokumentálását (egyéb források bekapcsolásával), hogy ezek a könyvtárak mennyire nyitottak voltak a szónak nem csupán szellemi értelmében: fennmaradt egy feljegyzés 1457-ből, amely 27 kötet együttes kölcsönzését tanúsítja egy világi személy által.

A parókiai könyvtárak fejlődését krakkói, gdanski, elblagi és toruńi példán láthatjuk. E 30–150 kötetnyi gyűjtemények a helyi papság igényei mellett a parókiai iskola diákjainak igényeit is ki kellett, hogy elégítsék.

Ez utóbbi szempont szerepet játszott a rendházak (melyek száma a XV. század végére elérte a 200-at) könyvtárainak kialakításában is, ám ezek-

ben az iskolai anyag mellett természetesen a „rend könyvei”, a kánonjog, szentek élete, a hitvitairódalom volt túlsúlyban.

Hazánkhoz hasonlóan a XV–XVI. század fordulóján Lengyelországban is megjelennek a világi „szakgyűjtemények”, pl. a városi könyvtárak.

A harmadik fejezetben a magángyűjtemények száma szaporodásának folyamatát, egyes nagyobb könyvtárak anyagát ismerhetjük meg. Csak egyetlen példát emelünk ki, akit E. Potkowski a „lengyel Janus Pannonius”-ként értékelt, Zbigniew Olesnicki krakkói püspököt (1423–1455). A párhuzam alapja az, hogy a krakkói püspök is inkább a könyvek tartalmát, s nem a díszes kivitelt becsülte meg. Líviusát Vitéz Jánostól kölcsönként példányról másoltatta, majd emendálta. A kiemelt példa nem az átlagos gyűjtőt, s gyűjteményt mutatja. A püspökök, s jelentősebb politikuskok átlag 100–200 kötetet birtokoltak, s közülük kerültek ki a bibliofilek is.

A szerző ezek után társadalmi rétegenként haladva hoz néhány példát a gyűjtemények és tulajdonosok jellemzésére.

E fejezet feltétlen kiemelendő tanulsága az, hogy a királyi család a lengyel könyvkultúra fejlődésében, a miénkhez képest elenyésző szerepet játszott.

A két utolsó részben azokról a kisebb könyvtárakról ejt szót a szerző, amelyek a közepek, illetve kisebb városokban alakultak ki, főként magánszemélyek tulajdonaként. E két fejezet tanulsága a bevezetéshez kapcsolódik vissza: a könyv társadalomtörténetében annak „demokratizálódása” ment végbe, a gyűjtemények tartalmi összetételében pedig természetesen a tulajdonos személye volt a meghatározó. Fő tendenciáiban azonban azt az európai folyamatot követi e változás, amely egyrészt a főként a szöveg épségére ügyelő humanista könyvgyűjtők, és a díszes kéziratot gyűjtők rétegének kialakulásához vezetett, másrészt egy olyan réteg megjelenéséhez, amely a korszak vallási érzülete átalakulásának megfelelően, az új műfajú művek (a Jézus- és szent életrajzok, a haláltánc, a látomásirodalom stb.) olvasóivá váltak.

MONOK ISTVÁN

Nigel Griffin: Jesuit school drama. Valencia, 1986. Research bibliographies and checklists. 12 Supplement.

A magyarországi jezsuita dráma szakirodalma öröndetesen gyarapodik, a magyar dráma-kutatásnak azonban ez a reneszánsza nem egyedülálló jelenség Európában, inkább az a tiszteletre méltó, hogy a szocialista országok közül a nemzeti dráma történetét kutatva, a lengyel és a magyar kutatók veszik egyelőre számba az egyes felekezeti iskolák, így a jezsuiták egykor volt színházi tevékenységét. Az európai keresztény kultúrában talán még soha nem volt egyetlen olyan nemzetek felett álló felekezeti vagy világi közösség, amely annyira egységesé tudta volna tenni Európa-szerte a papi szolgálatot vagy az iskolai oktatást, mint éppen a jezsuita rend.

Lojola Ignác és utódai ebben a kiválóan szervezett közösségben egész Európában egységes oktatási tervet dolgoztak ki, egységes retorika, dramaturgia és poétika alapján szónokoltak, léptették tanítványaikat színpadra vagy írtak és íratnak verseket.

Ezért öröndetes jelenség, hogy a magyar dráma- és irodalomtörténetnek erre a mostanában fellendülő szakterületére a nemzetközi bibliográfiai irodalom is felfigyelt, illetőleg a magyarországi kutatóknak alkalmat ad arra, hogy a magyar dráma kapcsolatait ne csak a közvetlenül szomszédos, hanem a távollabbi országok jezsuita drámaírói körében is keresse. Nigel Griffin most megjelent precíz filológiai munkáról tanúskodó, a jezsuita drámák történetéről szóló tanulmányokat feldolgozó bibliográfiája hasznos kézikönyv mindazoknak, akik ebben a tárgy körben kutatnak.

Griffin a tanulmányírók nevének betűrendjében veszi sorra az egész világ jezsuita színjátszás történetének bibliográfiáját. Minden bibliográfiai tétel, illetőleg minden tanulmány szerző a betűrend szerint csoportosítva sorszámot kap, s az illető számot ábécé szerint (pl. 204 a b c stb.) tovább bontja. A mutatóban tehát már csak